

Eleonore Dehnerdt

Anna Magdalena Bach

Een biografische roman

Vertaling Alexandra Terlouw-van Hulst

Inhoud

Met trommels en trompetten 7

Zeitz, 1701-1718

Lucht is om te zingen 33

Zeitz, Weißenfels, Zerbst en Köthen, 1718-1723

Het slot is nu een school... 97

Leipzig, 1723-1732

Meer ruimte en problemen, veel leven en dood 161

Leipzig, 1732-1750

**Alles is vergankelijk, al wensen we weleens dat
het anders was 229**

Leipzig, 1750-1760

Zoals een archeoloog scherven verzamelt 277

Stamboom van Anna Magdalena Bach 281

Bronnen 283

Dankwoord 285

Met trommels en trompetten

Zeitz, 1701-1718

Uit het huis van grijze steen, nummer 22 in de Messerschmiedtsgasse, klonken meesterlijke trompetklanken. Zelfs de luifel, waarop een lapjeskat in de nazomerzon lag, leek mee te vibreren.

Caspar Wilke had tegen zijn kinderen gezegd dat hij de tijd ging gebruiken om te studeren. Wat moest hij anders? Met twee linkerhanden in zijn zakken eindeloos de gang op en neer rennen? In die kwellende onzekerheid?

‘Ik ga spelen. Voor jou, Margaretha,’ had hij al drie uur geleden tegen haar gezegd, toen de vrouwen hem als een lastig kind de slaapkamer uitbonjourden.

Zijn lippen waren inmiddels gezwollen en zijn haar kleefde op zijn voorhoofd van het zweet. Hij gunde zich geen pauze. Hij blies zijn gebed de trompet in, de woorden baanden zich een weg door de balken en het dak. God móést ze wel horen. Ook in huis zou het geen zin hebben je vingers in je oren te stoppen. Waarom zou je ook? De kinderen en de burens waren het wel gewend. Zelfs de honden, de muizen en het servies in de kast waren het gewend. De muziek hoorde bij het huis als de hamerslagen bij een smidse: werk en brood. De hoftrompettist hield met zijn ogen dicht de hoge tonen zuiver aan. Plotse-ling stopte hij. Waarom klonk het niet meer goed? Hij luisterde en begreep wat zich met zijn spel had vermengd: uit de kamer klonk het huilen van een kind.

‘In volgorde, het moet in volgorde!’ Katharina probeerde haar broer en zusjes op rij bij de slaapkamerdeur op te stellen. Dat was de enige manier om haar broer Caspar niet te laten voordringen.

‘Erdmute, jij bent drie, jij daar. Johanna, jij bent vijf, jij hier.’

Caspar, de enige jongen van het stel en naar zijn vader ver-
noemd, was al naast hem gaan staan. Katharina trok hem kor-
daat weg.

‘Je mag hier staan,’ suste ze, ‘tussen ons in. Je bent meteen
na mij aan de beurt. Trouwens, we gaan toch allemaal tegelijk
naar binnen... maar jongens hebben er geen verstand van.’

Caspar was verontwaardigd: ‘Als het een jongen is, is hij
mijn broer.’

‘De mijne ook!’ riepen de meisjes kwaad. ‘En als het een
meisje is, is het mijn zusje!’

Caspar dramde door. Katharina had genoeg van het geruzie
en daarom vroeg ze nog maar eens aan de kinderen hoe oud
ze waren, en zei bazig dat ze in die volgorde moesten blijven
staan. Ze droeg sinds ze twaalf was geen vlechten meer, maar
een mooie wrong waar haar zusjes haar om benijdden. Kenne-
lijk was haar broer er ook van onder de indruk. Hij deed in elk
geval wat ze zei.

De vrouwen kwamen met kommen en doeken de kamer uit.
Ze hadden rode wangen en lachten. De wachtenden popelden
om te horen wat de vroedvrouw te vertellen had. Ze stak haar
worstvingers in haar zij en zei tegen vader: ‘Het is een gezond
meisje. U mag naar binnen.’

De kinderen schreeuwden opgewonden door elkaar, maar
hun vader werd heel stil. Hij waste zijn gezicht en borst, trok
een schoon hemd aan en wilde toen pas naar zijn vrouw.

Als een mens van opwinding kon sterven, zou het Johanna
toen zijn overkomen. Die paar minuten dat hij alleen bij mama
was, duurden voor haar net zo lang als de dagen voor Kerstmis.
Toen hij eindelijk tevoorschijn kwam, zei hij: ‘Ga nu maar naar
jullie nieuwe zusje kijken.’

Ze was bijna onzichtbaar door het grote kussen dat boven op
haar lag. Hoewel de kinderen vlakbij mochten komen om haar
een kusje te geven, konden ze alleen haar gezichtje zien. Maar
dat rook nog lekkerder dan pruimenmoes en het was zo zacht
als de rijpe perziken in de tuin van de dominee.

Moeder Wilke was dol op al haar kinderen, maar ze merkte ook dat ze moe werd.

‘Morgen wordt ze gedoopt. Mijn broer Johann Siegmund en zijn vrouw zijn haar peetoom en -tante. Kunnen jullie nu bedenken hoe je zusje zal heten?’ vroeg ze aan de kinderen.

‘Zoals tante Liebe?’ vroeg Johanna zachtjes. Tante Liebe heette Anna Magdalena en haar meisjesnaam was Vogel.

‘Zal ze dan Anna Magdalena heten?’ vroeg Katharina.

‘Precies,’ zei moeder. Ze hoopte dat haar schoonzusje op het moment van de doop niet zelf aan het bevallen zou zijn, want tante Liebe was hoogzwanger van haar tweede kind.

De kinderen verheugden zich op de feestelijke gebeurtenis. Het dochttertje van oom en tante Liebe was al vijf en je kon altijd pret met haar hebben. Jammer genoeg had papa verboden oom Liebe, die ook trompettist was, alsmaar uit te horen over vroeger, toen hij had deelgenomen aan de veldtochten van Johann Georg III en het ‘ten strijde’ moest blazen. Hij bezat dat speciale instrument nog altijd. Maar indertijd was het met linten versierd geweest. Heel wat dappere mannen, ruiters en voetvolk, waren op zijn signaal ten strijde getrokken. Als oom Liebe blies, stormden ze naar voren of trokken zich terug. Later verbleef oom, net als vader, aan het Zeitzer hof en blies tijdens de jacht op een kleine hoorn. Als er niets te jagen viel, speelden ze de jachtmuziek in het slot. Maar oom Liebe kon ook op andere instrumenten spelen. Hij kon trommelen en ook spelen op instrumenten waar je een strijkstok bij nodig had. Omdat hij het zo goed kon dat de mensen ervan moesten huilen, was hij uiteindelijk organist geworden van allebei de kerken van de stad, en ook in het slot musiceerde hij nog steeds.

De volgende dag, 23 september, liepen vader en moeder Wilke, met Katharina, Johanna en Erdmute naar de kerk. Tante Liebe, die al vroeg die ochtend bij de Wilkes was gekomen, droeg de kleine Anna Magdalena. Haar eigen dochttertje liep met de andere meisjes mee. Tante Liebe was blij dat ze Anna Magdalena zonder ongelukken over de oneffen straten wist

te dragen. Haar eigen dikke buik benam haar het zicht op het plaveisel.

Caspar was vooruitgehold. Hij mocht vandaag voor het eerst in de slotkerk balgentreder zijn. Het had niet gedacht dat het nog opwindender was de blaasbalgen voor het orgel te mogen bedienen dan de doop van het nieuwe zusje mee te maken. Heel gelijkmatig trapte hij afwisselend met zijn rechter- en zijn linkerbeen op de enorme pedalen. Oom Liebe had het zo geregeld dat het orgel begon te spelen zodra het doopgezelschap de kerk naderde. Dat was me wat! Normaal was er bij de zondagsdienst alleen muziek als een adellijk kindje werd gedoopt.

Anna Magdalena, de dochter van Margaretha en Caspar Wilke, werd dus gedoopt alsof ze een vorstenkind was. De hofdiaken, meester Gottfried Teubern, stak zijn hand in het water, en in de naam van de vader, de zoon en de heilige geest zou het meisje later in de hemel worden opgenomen.

* * *

‘Santjes. Op onze hertog Moritz!’ Vader Wilke liet geen gelegenheid voorbijgaan om zijn werkgever te prijzen of om een dronk op hem uit te brengen. Aan deze man dankte hij zijn aanstelling als hoftrumpettist, en dat gaf hem, Wilke, veel meer aanzien dan de stadsmuzikanten, die hun karige loon verdienen door driemaal per etmaal vanaf de toren te spelen en ook in weer en wind bij alle feestelijkheden.

Hertog Moritz had Zeitz tot residentie gekozen. Zo kwam het dat op de puinhopen die de laatste oorlog had achtergelaten, nieuwe en nog schitterender gebouwen uit de grond waren gestampt. Het slot verhief zich op de plek waar eertijds het enorme, maar nu vernielde bisschoppelijk paleis had gestaan. De oudste inwoners hadden het nog vaak over de indrukwekkende bisschopszetel, waarvan de vier slanke torens al van verre te zien waren geweest. Rondom de ruime binnenpleinen hadden solide huizen van meerdere verdiepingen gestaan, met hoge da-

ken, en erachter tuinen waarin groenten en kruiden werden gekweekt. Toentertijd hadden er overal op de buitenmuren wachttorentjes gestaan, en je kon alleen maar binnenkomen via de toegangspoorten.

Nu stond hier het nieuwe slot, de Moritzburg, te midden van nieuw aangelegde parken. De hertog en zijn familie verfraaiden de zalen met uitgelezen kunstobjecten. De plafonds waren vakkundig bewerkt door de beste stukadoors. Schilderijen van beroemde meesters sierden de wanden. En hij, Caspar Wilke, had hier zijn plaats! Niet ver van het slot had hij voor zijn gezin het huis in de Messerschmiedtsgasse gekocht. Zijn jongste dochter zou waarschijnlijk wel hun laatste kind zijn, want zijn vrouw had inmiddels de leeftijd bereikt waarop hij zonder gevolgen gemeenschap met haar kon hebben. Hoe blij waren ze geweest met Anna Magdalena. Ieder kind was een troost geweest voor het verlies van hun eerste. De kleine Eva Maria was slechts twee maanden oud geworden. Ze waren nog maar pas getrouwd. Sindsdien dankten ze God iedere dag voor hun gezonde kinderen.

Toen ze nog maar acht maanden oud was, weigerde Anna Magdalena de borst. Elke keer dat moeder Wilke haar aanlegde waren ze weer verbaasd. Zodra Anna Magdalena de melk rook, trok ze een vies gezicht en schudde heftig haar hoofd alsof ze in een zure appel had gebeten. Als de borst haar werd opgedrongen, deed ze alsof ze wou uitspugen wat ze nog niet eens had gedronken. Ze was er al aan gewend tussendoor door haar zusjes en broer en ook door haar ouders te worden gevoerd. Die kauwden groenten en brood voor haar fijn en stopten het vervolgens in het babymondje. Anna Magdalena wipte vol verwachting met haar bovenlijfje op en neer en wachtte, mond open, zodra de anderen aan de maaltijd begonnen. Zo kwam het dat ook zij de dikke biersoep at, net als andere lekkere gerechten. Op haar eerste verjaardag at ze haar pap al zelfstandig met een lepel. Daarmee was ze het ongeveer even oude dochtertje van tante Liebe ver vooruit. Ze kon nóg iets wat haar nichtje

niet kon. Zitten kon ze nog niet, maar als je vroeg: ‘Hoe groot ben je?’ stak ze haar beide armpjes in de lucht.

Katharina en Caspar waren er trots op dat hun kleine zusje niet meer aan de borst wilde. En Johanna en Erdmute vonden het fijn dat hun moeder daardoor ’s morgens en ’s avonds nog tijd voor hen had. Bovendien mochten ze dan de borsten leegdrinken. Anna Magdalena was dan ook het allerbeste zusje van de hele wereld.

De drie kleinste meisjes zaten graag onder de eettafel met de gedraaide poten. Daar fluisterden ze urenlang met elkaar. Katharina raadde ze aan heel stil te zijn. Want als ze opgemerkt werden, zouden ze beslist naar bed worden gestuurd, terwijl de groteren nog aan tafel mochten napraten. Dat ‘stil zijn’ ging pas echt goed toen Anna Magdalena het knagen had afgeleerd. Ze was een ware ramp. Alles waar je maar op kon bijten, stopte ze in haar mond. Eerst kroop ze als een wezeltje, later liep ze naar het begeerde voorwerp. Op alle tafelpoten zaten de afdrukken van haar tanden. De zittingen van de mooie met leer beklede stoelen zaten vol lichte plekken, doordat Anna Magdalena daar net zo lang haar mondje tegen had geduwd en had gezogen, tot ze het leer tussen de tandjes had. Haar ouders hadden ook te laat in de gaten dat ze onder de tafel met de kleine zink van oom in de weer was. Het houten blaasinstrument was juist opnieuw met leer bekleed, maar zij was er met haar pas doorgekomen hoektandjes en met veel speeksel in geslaagd het er weer van te ontdoen.

Johanna wilde haar zusje de standjes besparen en ze leerde haar het spelletje ‘kijk met je ogen en voel met je handen’. Dan hield ze haar eigen hand voor Anna Magdalena’s mond en legde de handjes van haar zusje op een voorwerp.

Vader Wilke zag het en hij zei: ‘Misschien kunnen de pauken helpen. Laten we het proberen.’ Hij nam de twee kleine pauken van de muur, die daar veilig hoog waren opgehangen. Het waren twee met elkaar verbonden keteltrommels op een